

ANDRZEJ KOTOWIECKI

GENEZA WYSTAWY *SKARBY NIE Z TEJ ZIEMI*

Na początku 2021 r. zapowiadałem w internecie plany zorganizowania wystawy meteorytów w Wadowicach. Mój pomysł został zaakceptowany i dzięki życzliwości kierownika Muzeum Miejskiego w Wadowicach Marcina Witkowskiego oraz dyrektora Wadowickiego Centrum Kultury Piotra Wyrobca ustalono wstępnie termin wystawy, jak również sformułowano tytuł: *Skarby nie z tej Ziemi*. Z uwagi na przepisy pandemiczne w tym okresie termin był nieznacznie przesuwany. Do grona wystawców zaprosiłem swoich kolegów z Polskiego Towarzystwa Meteorytowego, m.in. Kazimierza Mazurka z Zabrze, który posiada jedną z największych prywatnych kolekcji meteorytów w Polsce i wielokrotnie wystawiał swoje zbiory na terenie kraju. Według jego wyliczeń wadowicka wystawa miała być 17. Drugim z wystawców, którego zaprosiłem, był Tomasz Ogłaza z Krakowa działający w zarządzie PTMet-u jako skarbnik. Była to dla niego pierwsza możliwość wystawienia równie dużej i pięknej kolekcji. Ze swojej strony postanowiłem podarować własną skromną kolekcję do muzeum jako zaczątek zbiorów materii kosmicznej w Wadowicach. Celem wystawy było umożliwienie poznania materii kosmicznej, która dociera do Ziemi każdego dnia. Cóż, meteoryty spadają wszędzie, tak więc można było zobaczyć prawdziwe okazy materii kosmicznej oraz podyskutować na ten temat. Szczególną okazję stanowiło zachęcenie młodzieży do spędzenia wakacji na poszukiwaniach ciekawych okazów kamieni, w tym może również tych „nie z tej Ziemi”. Możliwe też, że wystawa przyczyni się w przyszłości do znalezienia także w okolicach Wadowic następnego polskiego okazu meteorytu. Meteoryty są bardzo cenne dla nauki jako „darmowe sondy kosmiczne”, które przybývają do nas z przestrzeni kosmicznej. Patronat honorowy nad wystawą objął burmistrz Wadowic Pan Bartosz Kaliński, który był też obecny 29 maja 2021 r. na wykładzie inauguracyjnym prezesa honorowego Polskiego Towarzystwa Meteorytowego prof. Łukasza Karwowskiego z Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu. Prelekcja ta odbyła się w Wadowickim Centrum Kultury. Wystawa trwała do 26 września 2021 r. 28 sierpnia Kazimierz Mazurek wygłosił bardzo ciekawy referat *Gwiazdka z Nieba dla każdego*. Zwieńczeniem „projektu meteorytowego” było zaś spotkanie 24 września 2021 r.

Od lewej: Tomasz Ogłaza, Kazimierz Mazurek
i Andrzej Kotowiecki (for. archiwum Muzeum Miejskiego)

z generałem Mirosławem Hermaszewskim. Miałem w tym też swój skromny udział, gdyż zaproponowałem zaproszenie pierwszego i jedyne go kosmonauty Polaka, udostępniając jego prywatne dane kontaktowe. Rozmowy na temat przyjazdu oraz spotkanie przygotował dzięki wyrażeniu zgody burmistrza miasta Pana Bartosza Kilińskiego kierownik muzeum Marcin Witkowski.

Kiedy tak naprawdę zacząłem interesować się „skarbami z nieba”? Otóż w połowie lat 80. ubiegłego wieku przebywałem na terenie USA. Podróżując do Wielkiego Kanionu rzeki Kolorado w Arizonie, 4 lipca 1986 r. (w weekend Święta Niepodległości USA) odwiedziłem znajdujący w pobliżu Meteor Crater nazywany też Diabelskim Kanionem (Canyon Diabło). Miejsce to zrobiło na mnie ogromne wrażenie. Zobaczyłem wtedy krater o szerokości ok. 1200 m i głębokości ok. 170 m, który powstał od uderzenia meteorytu żelaznego o masie 300 000 t, poruszającego się z prędkością 12 km/s. Energia uderzenia odpowiadała eksplozji 2,5 mln ton trotylu. Większość meteorytu stopiła się, rozbryzgując się po okolicy. Do dziś są znajdowane meteoryty w promieniu wielu kilometrów od tego krateru. Wtedy jeszcze można było chodzić po okolicy i samemu szukać okazów. Znalazłem osobiście dwa, kilka innych zakupiłem w sklepiku przy muzeum, a kilka dalszych od Indian Navajo i Hopi na terenie ich rezerwatu. Od tego momentu zacząłem się interesować meteorytami bardzo serio. Później też tektytami, którymi zafascynowałem się z uwagi na ich tajemnicze pochodzenie. Tak też niezemskie kamienie stały się moim hobby. Należy podkreślić, że zainteresowanie meteorytami w Polsce bardzo wzrosło na przełomie końca XX w. i początku XXI w. dzięki niestrudzonej pracy popularyzatorskiej prowadzonej przez Andrzeja S. Pilskiego – astronoma z Fromborka, którego śmiało można nazwać ojcem współczesnego polskiego ruchu meteorytowego. Duże znaczenie miało także odnalezienie dwóch nowych polskich meteorytów – Baszkówki (1994) oraz Zakłodzia (1998). Miłośnicy meteorytów zachęceni przez Andrzeja Pilskiego spotykali się już od wielu lat. Najpierw na Seminariach Meteorowo-Meteorytowych, czyli imprezach o charakterze popularnonaukowym, połączonych z wykładami i referatami. Pierwszy dzień zazwyczaj poświęcony był meteorom, a drugi w całości meteorytom. Natomiast od 1998 r. odbywały się tzw. Pikniki Meteorytowe. Miłośnicy me-

teorytów spotykali się również i spotykają do tej pory na giełdach minerałów w Polsce oraz poza granicami Polski, a także na wyprawach poszukiwawczych w miejsca spadków meteorytów. Koncepcja powstania Klubu Meteorytowego narodziła się przed wyjazdem dużej grupy kolekcjonerów na zagraniczne targi meteorytów w Gifhorn, które miały miejsce na jesieni 2001 r. Następnie informacja o spotkaniu w tej sprawie wraz z propozycją Statutu Klubu Meteorytowego pojawiła się w nr 1 z 2002 r. kwartalnika „Meteoryt” wydawanego przez Olsztyńskie Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne. Pojawił się też wtedy pomysł, aby polska grupa miała jakiś wspólny znak rozpoznawczy, np. w postaci znaczka wpinanego w ubranie. Pierwszym jego posiadaczem został burmistrz miejscowości Gifhorn, w której odbywały się wspomniane targi meteorytowe. Wykonawcą tego znaczka był Sławomir Derecki, natomiast pomysł graficzny to wspólne dzieło Sławomira Dereckiego i Andrzeja S. Piłskiego. Znaczek przedstawiał bolid, w którego smugę wpisano napis Meteorite Club (Klub Meteorytowy). Wykonany był ze złota oraz meteorytu Gibeon, który stanowił jądro bolidu. W kwietniu 2002 r. doszło do spotkania miłośników meteorytów na terenie Zagrody Guciów w miejscowości Guciów niedaleko Zwierzyńca koło Zamościa. Właścicielem Zagrody Guciów jest znalazca meteorytu „Zakłodzie”, Stanisław Jachymek, na którego zaproszenie przyjechały wtedy 22 osoby. Przybyli nie tylko miłośnicy kolekcjonowania meteorytów, lecz także przedstawiciele świata nauki. Tak więc w dniach 18-21 kwietnia 2002 r. w Guciowie obecni byli: prof. dr hab. Łukasz Karwowski, Jarosław Bandurowski, Szymon Kozłowski, Marcin Cimała, Andrzej Kotowiecki, Anna Ludwig, Ewa Janaszak, Grzegorz Pacer, dr Jacek Siemiątkowski, prof. dr hab. Andrzej Manecki, Kazimierz Mazurek, dr Jadwiga Biała, Elżbieta Pacer, Sławomir Derecki, Michał Kosmulski, Jacek Drażkowski, Krystyna Mościcka, Stanisław Jachymek, Jerzy Strzeja, Marek Wierchowicki, Andrzej S. Piłski, Michał Gregorczyk. Pierwszego dnia pobytu zwiedzano okolicę, a także Zamość i Muzeum Etnograficzne na terenie Zagrody Guciów. W kolejnym dniu miała miejsce piesza wycieczka „Dzikie knieje” po Roztoczańskim Parku Narodowym. Odbyła się również pierwsza sesja referatowa. Trzeciego dnia kontynuowano zwiedzanie okolicy oraz przeprowadzano obserwacje Słońca za pomocą teleskopu przywiezionego przez Jerzego Strzeję, miał także miejsce dalszy ciąg sesji referatowej, podczas której wygłosiłem referat pt. *Meteoryty w świetle obecnie obowiązujących przepisów prawnych*. W tym też dniu odbyło się zebranie Klubu Meteorytowego. Przyznam szczerze, że gdy zobaczyłem, jak dobrze został przygotowany statut Klubu Meteorytowego, opracowany przez Jarosława Bandurowskiego, zaproponowałem, że przerobię większość fragmentów tak, aby mógł powstać nie klub, lecz Polskie Towarzystwo Meteorytowe. Sprzeciwił się wtedy tylko prof. Andrzej Manecki z AGH w Krakowie, tłumacząc, że jest obecnie działające Polskie Towarzystwo Mineralogiczne,

którego siedziba jest przy uczelni, którą on reprezentuje, i które to towarzystwo zajmuje się również problematyką meteorytów. Kontynuując, powiedział, że lepiej spróbować pierwsze z Klubem, gdyż wiele powstałych towarzystw z biegiem lat przestaje działać. Cóż, nie przekonały mnie te argumenty i oświadczyłem, że Towarzystwo Mineralogiczne zajmuje się wieloma aspektami mineralów i geologii, natomiast wraz z rozwojem badań kosmicznych w wielu krajach świata powstały specjalne ośrodki badań meteorytów, jak również towarzystwa naukowe poświęcone badaniom meteorytów. Poprosiłem o przerwę w obradach, aby przygotować statut Polskiego Towarzystwa Meteorytowego, na co wszyscy zebrani wyrazili zgodę. Ponad godzinę spędziłem przy komputerze w domu Stanisława Jachymka wraz z twórcą statutu klubowego Jarosławem Bandurowskim. Na podstawie tego statutu i ustawy o stowarzyszeniach opracowałem Statut Polskiego Towarzystwa Meteorytowego. Po odczytaniu go na zebraniu statut został jednogłośnie przyjęty (został też później przyjęty w Sądzie Rejonowym w Sosnowcu przy rejestracji naszego stowarzyszenia). Pomagałem również w prowadzeniu zebrania wyborczego, przewodniczył mu Jarosław Bandurowski. Zostały wówczas powołane powołane zarząd z prezesem w osobie prof. dr. hab. Łukasza Karwowskiego oraz Komisja Naukowa, Komisja Rewizyjna i Sąd Koleżeński, którego jestem przewodniczącym do dziś, czyli prawie 20 lat.

Polskie Towarzystwo Meteorytowe rozwija się, zrzeszając wielu naukowców, z którymi współpracują kolekcjonerzy i poszukiwacze meteorytów. Obecnie liczy ok. 160 członków, w większości bardzo aktywnych. O działalności naukowej można poczytać na stronie internetowej PTMet-u <http://www.ptmet.org.pl/meteoryty/>. Można też znaleźć wszelkie informacje o tym, jak stwierdzić, czy znaleziony okaz jest meteoritem, i gdzie można zbadać taki podejrzany okaz. Od momentu powstania PTMet-u zaczęła się również moja prawnicza przygoda z meteorytami. Tak też powstały moje liczne publikacje dotyczące statusu prawnego znalezionych meteorytów i wiele innych. Brałem czynny udział w Międzynarodowych Konferencjach Polarnych. Między innymi w Krakowie w trakcie XXIX Międzynarodowego Sympozjum Polarnego w 2003 r. wygłosiłem referat na temat statusu prawnego meteorytów znajdujących na obsza-

Założyciele Polskiego Towarzystwa Meteorytowego,
Guciów, 21 kwietnia 2002 r.

rach polarnych, w trakcie którego postulowałem, aby wszystkie polskie ekspedycje naukowe w rejonach polarnych uwzględniały poszukiwania meteorytów. Moja współpraca z muzeami i zbiorami ma dosyć długą historię. Otóż pierwsze swoje zbiory przekazałem jako młody chłopak do kolekcji Technikum Geologicznego w Krakowie. Było to w latach 1969 i 1970, a kolekcja obejmowała minerały i kamienie półszlachetne. Kolekcjonowanie było i jest moją pasją. Poprzez te zainteresowania poszerzałem swoją wiedzę na temat historii, geografii, geologii itp. oraz wiedzę ogólną. Od 20 lat wzbogacam zbiory różnych muzeów, przekazując antyki, starodruki, monety, fotografie itp. Są to m.in. Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie, Muzeum Miejskie w Suchej Beskidzkiej, Muzeum Miejskie w Wadowicach oraz Muzeum Dom Rodzinny Jana Pawła II w Wadowicach (przekazałem m.in. pamiątki z II pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny, w trakcie której byłem pierwszym i jedynym akredytowanym dziennikarzem w obsłudze tej wizyty z Wadowic, tj. z wadowickiego Almanachu Kulturalnego „Nadskawie”). Natomiast moje okazy meteorytów i tektytów, czyli kamieni z kosmosu, pochodzące z mojej kolekcji, znajdują się do tej pory w kilku muzeach polskich i nie tylko, a mianowicie:

- W Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie znajduje się meteoryt „Cieszyn” oraz po jednym okazie meteorytu księżycowego i marsjańskiego.
- W Muzeum Przyrodniczym Wolińskiego Parku Narodowego w Międzyzdrojach znajduje się ofiarowana przez ze mnie w 2006 r. kolekcja tektytów i meteorytów.
- Dwa meteoryty podarowałem 2008 r. ks. Janowi Byrtowi, proboszczowi parafii ewangelicko-augsburskiej w Szczyrku-Salmopolu, który postanowił na Górze Kotarz (974 m n.p.m.), niedaleko przełęczy Biały Krzyż, wybudować ołtarz z kamieni ofiarowanych ze wszystkich państw europejskich, aby tam modlić się za przyszłość Europy. Kotarz znajduje się w głównym grzbiecie pasma Baraniej Góry w Beskidzie Śląskim. I tak w ołtarz ten zostały wmurowane również „kamienie nie z tej Ziemi”.
- Muzeum Geologicznemu w Tataouine w Tunezji (miejsce spadku deszczu meteorytów w 1931 r.) przekazałem w czasie wizyty w roku 2012 r. jeden okaz meteorytu z Maroka o nazwie NWA 869. Przy okazji tej wyprawy mój syn Konrad znalazł jeden

Andrzej Kotowiecki
(fot. archiwum Muzeum Miejskiego)

okaz meteorytu Tataouine.

– w Planetarium w Puttapparthy w stanie Andhra Pradesh w Indiach znajduje się kolekcja meteorytów i tektytów ofiarowana w 2015 r. oraz w latach następnych. Zbiór zawiera moje meteoryty i tektyty, a także inne, ofiarowane przez członków Polskiego Towarzystwa Meteorytowego, m.in. okaz tzw. „piętki” NWA (meteoryt z Sahary) ofiarowany przez Jerzego Strzeję, okaz meteorytu Gao ofiarowany przez Kazimierza Mazurka, kilka okazów NWA i Gao ofiarowanych przez Tomasza Jakubowskiego oraz jeden Gao od Piotra Górskiego. Planetarium, z którym współpracuję, jest jedynym w tym regionie Indii, gdzie można oglądać materię kosmiczną. Znajdują się tutaj szkoły podstawowe, szkoła średnia i uniwersytet. Nie tylko okoliczna ludność, lecz także młodzież szkolna oraz wielu turystów z całego świata korzysta z planetarium. Miasto Puttapparthy w okresach jesienno-zimowych było moją bazą w podróżach po subkontynencie indyjskim i Azji Południowo-Wschodniej.

– Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi w Sosnowcu – znajduje się tu tektyt znaleziony przeze mnie na wyspie Havelock w archipelagu Andamanów i Nikobarów na Oceanie Indyjskim 25 lutego 2018 r. Wcześniej przekazałem kolekcję minerałów przywiezioną przeze mnie z „Wyprawy po zorzę polarną” na Islandię w roku 2015, zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Miłośników Astronomii.

Zacząłem też poszukiwać meteorytów w Afryce Północnej i Azji. Może nie tak zawodowo, jak wielu moich młodszych kolegów z PTMet-u, ale satysfakcjonująco. Meteoryty stały się dla mnie odskocznią od pracy. Wypoczywałem, pisząc lub czytając o tych kosmicznych kamieniach. Była to też i jest nadal jedna z głównych moich pasji. Tym bardziej że meteoryty zajmowały w historii ludzkości znaczącą, a czasem nawet „boską” pozycję. W moim kręgu zainteresowań znajdują się też szklane meteoryty, tj. tektyty, z uwagi na tajemnicze pochodzenie. O tektytach napisałem dwie książki o zabarwieniu fantastyczno-naukowym, mianowicie: *Szklivo nie z tej Ziemi* (Cieszyn 1999) i *Tektyty: relikty gwiazdnych wojen* (Cieszyn 2000), oraz wiele artykułów. W kręgu moich zainteresowań znalazły się również bardzo rzadkie zabytki wykonane z żelaza meteorytowego oraz z tektytów. Od 2012 r. prowadzę na Facebooku kilka stron edukacyjnych, m.in. Origin of Tektites, Polskie zabytki wykonane z żelaza meteorytowego, Legal status of meteorites found, Antiques or manmade artifacts of meteorites and tektite glass – poświęcone meteorytom, i Legal Status of Polar Territories – poświęcona terytoriom polarnym oraz poszukiwaniu tam meteorytów. Mam ogromną satysfakcję, że wystawa w Wadowicach cieszyła się dużym zainteresowaniem i wraz z przyjaciółmi mogłem przekazać wiedzę na temat meteorytów. Opisując moją przygodę z życiową z częstkami kosmosu, zachęcam w szczególności młodzież do poszukiwań meteorytów, może również znalezienia sobie nowego hobby na całe życie. Te „darmowe sondy

kosmiczne” spadają wszędzie na Ziemi. To prawda, że najłatwiej je znaleźć na terenach pustynnych czy też lodowcach. Jednak kto nie szuka i nie zwraca uwagi na te okazy, po prostu ich nie znajduje. Przed wyruszeniem na poszukiwania warto zapoznać się ze statusem prawnym znalezionych meteorytów, aby nie popaść w konflikt z prawem. Należy też uważać, aby nie prowadzić poszukiwań na terenach rezerwatów, parków narodowych, miejsc archeologicznych czy też terenów, gdzie toczyły się działania wojenne. Trzeba wspomnieć również o dużej czasem wartości tych okazów, nie tylko pod względem naukowym, lecz także materialnym. Informacje i przykłady, jak rozpoznać meteoryty, są dostępne w Internecie w postaci filmów i zdjęć. Można je także znaleźć na stronach Polskiego Towarzystwa Meteorytowego oraz na stronie wiki.meteoritica.pl, prowadzonej przez członków PTMet-u Jana Woreczko & Wadi, czyli Marka Woźniaka i jego żonę. Należy zaznaczyć, że ta ostatnia strona ma od początku istnienia w Internecie już ponad 14 mln odsłon. Warto wiedzieć, że zgodnie z § 9 Statutu Polskiego Towarzystwa Meteorytowego „Członkiem zwyczajnym może być osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, która złożyła pisemną deklarację przystąpienia do Stowarzyszenia i której kandydatura została zaproponowana przez dwie osoby spośród dotychczasowych członków Stowarzyszenia oraz została zaakceptowana przez Zarząd Stowarzyszenia”. Oczywiście jest też możliwość bycia członkiem juniorem, co zostało określone § 11 w brzmieniu: „Członkiem juniorem może być osoba niepełnoletnia w wieku 16-18 lat oraz osoba małoletnia w wieku poniżej 16 lat za zgodą swojego przedstawiciela ustawowego, która jednocześnie spełnia pozostałe warunki członka zwyczajnego” (na końcu znajdują się stosowne linki). Na zakończenie życzę wszystkim znalezienia „gwiazdki z nieba”. Jestem naprawdę szczerze wdzięczny burmistrzowi Bartoszowi Kalińskiemu, prof. Łukaszowi Karwowskiemu, wszystkim pracownikom Muzeum Miejskiego, jak również dyrektorowi WCK Piotrowi Wyrobcowi za przygotowanie wystawy oraz imprez towarzyszących, a przede wszystkim moim kolegom z Polskiego Towarzystwa Meteorytowego za bezinteresowne poświęcenie swojego czasu oraz pokazanie mieszkańcom Wadowic swoich wspaniałych zbiorów.

Prof. dr hab. Łukasz Karwowski
(fot. archiwum Muzeum Miejskiego)

Poniżej ważniejsze publikacje powiązane z tekstem:

1. Bandurowski J., *IV Piknik Meteorytowy Guciów 2002*, <http://www.astro.uw.edu.pl/~simkoz/meteoryt/gucio2002.html> [dostęp: 26 IX 2021].
2. Karwowski Ł., Kotowiecki A., *Cieszyn – nowy polski meteoryt*, „Acta Societatis Meteoriticae Polonorum”, 2009, nr 1, <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.psjd-66f54758-bd69-4446-b0a8-fce3cd39afef> [dostęp: 10 IX 2021].
3. Kotowiecki A., *Artifacts in Polish collections made of meteoritic iron*, „Meteoritics & Planetary Science”, 39(S8), A151-A156, <https://repository.arizona.edu/handle/10150/655887> [dostęp: 9 IX 2021].
4. Kotowiecki A., „Go to Tataouine” – czyli po tunezyjsku „Idź do Diabła”, <http://pressmania.pl/go-to-tataouine-czyli-po-tunezyjsku-idz-do-diabla/> [dostęp: 9 IX 2021].
5. Kotowiecki A., *Meteoryty w Ołtarzu Europejskim na Górze Kotarż*, <http://pressmania.pl/meteoryty-w-oltarzu-europejskim-na-gorze-kotarz/> [dostęp: 10 IX 2021].
6. Kotowiecki A., *Moje 15 lat w Polskim Towarzystwie Meteorytowym i krótka historia powstania PTMet z mojej perspektywy*, „Kwartalnik Meteoryt”, 2016, nr 3, s. 11-13, <http://www.meteoryt.info/Met316.pdf> [dostęp: 9 IX 2021].
7. Kotowiecki A., *Na wiosnę wystawa meteorytów w Wadowicach!*, http://pressmania.pl/na-wiosne-wystawa-meteorytow-w-wadowicach/?fbclid=IwAR29EO1hQwUssL3AfygT9HHyPHjkYARgxDwhUyYQUN74L3zFx_p4JLFnrw [dostęp: 9 IX 2021].
8. Kotowiecki A., *Nowa garść wspomnień Andrzeja Kotowieckiego: Od Meteor Crater w USA przez Kanadę do Polski – Meteoryty*, <http://pressmania.pl/nowa-garsc-wspomni-en-andrzeja-kotowieckiego-od-meteor-crater-w-usa-przez-kanade-do-polski-meteor-tyt/?fbclid=IwAR3AYQH4HtJRdCob3sVuga4uIyGr5Wuv4fQg8xAqMyvi9jeqFW0c-laZqqz4> [dostęp: 9 IX 2021].
9. Kotowiecki A., *Sprawy cywilne i kryminalne związane z meteorytami na Świecie!*, <http://pressmania.pl/sprawy-cywilne-i-kryminalne-zwiazane-z-meteorytami-na-swiecie/?fbclid=IwAR2ZyIv9StUAXlf6jx9tLATrwoLDznDrJxOaxKrJMKEYULeTBOB72N33ds> [dostęp 9 IX 2021].
10. Kotowiecki A., *Status prawny meteorytów w Polsce – stan na rok 2020*, <http://www.ptmet.org.pl/status-prawny-meteorytow-w-polsce-stan-na-rok-2020-mgr-andrzej-kotowiecki/?fbclid=IwAR2LutlO41jEsY6GvmaxW3C3BT1JQf5cnLR1QDGIRINeR6vlUsZsRENNGzg> [dostęp: 9 IX 2021].
11. Kotowiecki A., *Status prawny meteorytów w Polsce – stan na rok 2020*, <http://www.ptmet.org.pl/status-prawny-meteorytow-w-polsce-stan-na-rok-2020-mgr-andrzej-kotowiecki/> [dostęp: 20 IX 2021].
12. Kotowiecki A., *Święte meteoryty – różne historie z nimi związane*, <http://pressmania.pl/swiete-meteoryty-rozne-historie-z-nimi-zwiazane/> [dostęp: 9 IX 2021].

13. Kotowiecki A., *Wielka wyprawa do Krainy Elfów po zorzę polarną*, <http://pressmania.pl/wielka-wyprawa-do-krainy-elfow-po-zorze-polarna/> [dostęp: 17 IX 2021].
14. Kotowiecki A., *Zabytkowe artefakty wykonane z meteorytów i tektytów*, „Acta Societatis Meteoriticae Polonorum”, 2021, nr 12, <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.ojs-issn-2080-5497-year-2021-issue-12-article-50f4e36c-a25b-31c6-b234-83a88e80946e> [dostęp: 10 IX 2021].
15. Muzeum Miejskie w Wadowicach, https://wck.wadowice.pl/wystawa-skarby-niez-tej-ziemi-juz-wkrotce-w-muzeum/?fbclid=IwAR0kz3jvtOTIQXU5hfAy_sbQ-yjb-MKNzg5HMEv0vNisBw3SJAAlrtRFMYJA [dostęp: 9 IX 2021].
16. Statut Polskiego Towarzystwa Meteorytowego, <http://www.ptmet.org.pl/towarzystwo/statut/> [dostęp: 20 IX 2021].
17. Szopa K., Kotowiecki A., *Pierwszy tektyt z Wysp Andamańskich (Wyspa Havelock)*, „Acta Societatis Meteoriticae Polonorum”, 2021, nr 12, <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.ojs-issn-2080-5497-year-2021-issue-12-article-1c95d982-46f6-3b2f-aac0-8d846f9a0ed1> [dostęp: 10 IX 2021].

Film:

Prof. Łukasz Karwowski o przybyszach z kosmosu, <https://www.youtube.com/watch?v=q1u3ELZkXg8> [dostęp: 9 IX 2021].